

Actualitat de l'esperanto. Notes des de Ceret, lloc d'entrada del moviment esperantista als Països Catalans

La vila de Ceret, on ens trobam avui, va tenir un paper molt important en el desenvolupament de l'esperanto, no només als Països Catalans, sinó també a tot el món. La història comença pel trasllat de Paul Berthelot (1881-1910), nat a Auxerre, a Ceret.¹ D'ideologia anarquista, va aprendre l'esperanto el 1900 mentre estudiava al liceu de Reims. Tres anys més tard comença a viure a Ceret, on treballa de tipògraf a la impremta Lamiot. Viatja per Catalunya, del nord i del sud, i coneix altres esperantistes. El 1904, Émile Boirac, filòsof, rector de la Universitat de Grenoble, va fer una conferència sobre l'esperanto a l'Ajuntament de Ceret. Ja havia dissertat sobre el mateix tema a Perpinyà dos anys abans. El títol de la conferència que féu a Ceret va ser «La necessitat de la llengua internacional esperanto». El mateix any, 1904, es va fundar l'organització Aplec Esperantista de Catalunya, on coincidiren persones del nord i del sud de la frontera d'estat. Entre d'altres, va afegir-se a l'organització Salvador Dalí, notari de Figueres. Ell mateix va escriure un article de tres pàgines sobre l'esperanto al primer número de la revista *Espero de Katalunujo* («Esperança de Catalunya»), el primer bolletí dels esperantistes catalans. Al tercer número de la revista apareix una llista d'esperantistes catalans, dels quals 22 eren de Perpinyà, 21 de Barcelona, 13 de Ceret i 3 de Manresa. El 24 i el 25 d'abril de 1905 va tenir lloc a Barcelona el primerencontre de l'Aplec Esperantista de Catalunya. En total, hi assistiren 10 catalans del nord. Una de les deci-

1. PUIG (2010) és una bona descripció de la tasca de Berthelot i també de la seva biografia. Puig acaba el seu article amb la petició que la vila de Ceret faci un homenatge al seu introductor en l'esperanto. Onze anys després del centenari de la fundació de l'Aplec Esperantista de Catalunya, aquest homenatge no s'ha produït encara.

sions preses va ser demanar al doctor Zamenhof la creació de l'arrel /katalan/ per anomenar els habitants de Catalunya. La petició no va triomfar, tanmateix, perquè l'esperanto no permet l'al·lomorfa i ja existia l'arrel /katalun/. També varen decidir el lloc de la reunió següent, que havia de ser als Banys d'Arles el 1906. Aquesta reunió no es va celebrar mai perquè l'Aplec Esperantista de Catalunya va desaparèixer quan Frederic Pujulà i Vallès fundà el 1905 *Espero Kataluna* al sud, i nord i sud se separaren. L'esperanto havia aparegut a la Catalunya del Nord, i també a la Catalunya del Nord va ocórrer un fet de primera importància en la història de la llengua: Berthelot hi va començar a imprimir la revista *Esperanto*. El primer número s'imprimí a Perpinyà; el segon, a Ceret. El 1906 Berthelot es traslladà a Ginebra, i poc després va vendre la revista a Hector Hodler, fundador de la UEA (Universala Esperanto Asocio). De llavors ençà, la revista *Esperanto* no ha deixat mai de publicar-se, es llegeix a cent quinze estats i és l'òrgan oficial de l'organització esperantista més important del món. La Catalunya del Nord i, concretament, Ceret poden enorgullir-se que l'esperanto va entrar als Països Catalans precisament per aquí. Però com que no hi pot haver orgull sense coneixement, convé que parlem sobre el que significa l'esperanto avui i també sobre la relació entre l'esperanto i la normalització del català.

Certament, quan hom sent a parlar de l'esperanto, primer pensa en una utopia del segle XIX abandonada als nostres dies. Pot ser que pensi també que l'esperanto va fracassar com a llengua internacional i que ja no hi ha ni tan sols qui s'hi interessi. Tanmateix, encara avui l'esperanto és un fenomen amb un gran nombre de seguidors arreu del món. És una llengua que permet la comunicació, la literatura i qualsevol altra cosa que normalment es pot fer amb una llengua natural. No és possible precisar el nombre de parlants d'esperanto pel fet que és una llengua sense territori. No obstant això, segons *Ethnologue.com* dos milions de persones la tenen com a segona llengua. En alguns països, el cens s'interessa pel coneixement de llengües, com a Hongria, Lituània, Nova Zelanda o Rússia. Com a exemple, el cens d'Hongria del 2011 va trobar 8.397 parlants d'esperanto. Altres descripcions més conservadores parlen de 100.000 parlants a tot el món. També existeixen alguns milers de parlants nadius de l'esperanto, segons Haarmann (2002), però tots són també parlants d'altres llengües. Es parla d'unes mil famílies que tenen l'esperanto com a llengua familiar. Per exemple, el cens hongarès del 2001 va palesar que la diferència entre el total de parlants d'esperanto i els que el tenien com a segona llengua era de 168. Sembla que no hi ha cap esperantoparlant monolingüe. El 1994 l'*Encyclopedia of languages and linguistics* afirmava l'existència d'esperantoparlants de tercera generació. Jouko Lindstedt afirma que hi ha:

- 1.000 parlants nadius
- 10.000 parlants que parlen la llengua amb fluïdesa
- 100.000 persones que poden usar la llengua oralment i per escrit

— 1.000.000 de persones que comprenen acceptablement l'esperanto parlat i escrit

— 10.000.000 de persones que han entrat en contacte amb algun element de l'esperanto

Avui existeixen en esperanto revistes, programes de ràdio i classes a un total de 127 escoles i instituts, i a 69 universitats de 22 països. A la Universitat Adam Mickiewicz, de Polònia, s'hi ensenya un postgrau de 120 crèdits ECTS totalment en esperanto. Sobre l'ús de la llengua a Internet, destaca el lloc que ocupa a *Viquipèdia*: és la 32a llengua en nombre d'articles. Per a comparacions, observau aquesta taula:

TAULA 1
Llengües a Viquipèdia

<i>Llengua</i>	<i>Per ordre</i>	<i>Articles</i>	<i>Usuaris</i>
Anglès	1	4.979.360	26.360.960
Francès	5	1.668.257	2.336.610
Italià	9	1.226.733	1.272.681
Espanyol	10	1.204.867	3.943.854
Català	17	478.164	209.971
Esperanto	32	219.682	111.237
Danès	34	210.246	250.922
Èuscar	35	210.179	61.856
Búlgar	36	207.716	182.845
Eslovac	37	206.683	119.992

El 4 d'octubre del 2015 la pàgina *Esperanto* de Facebook tenia 18.489 abonats i 310.000 usuaris d'aquesta xarxa social han declarat que parlen esperanto (els que declaren que parlen català són 2.128.470). El recurs *lernu.net* per aprendre esperanto que té més acceptació actualment tenia, el mes de maig del 2015, 195.000 usuaris registrats.

Les revistes també són importants. *Esperanto* té més de 4.000 subscriptors, i *Monato*, *Heroldo de Esperanto*, *La Revuo Orienta* i *Esperanto Aktuell* en tenen entre 1.000 i 1.700 cadascuna. Els darrers anys la mitjana de llibres publicats en esperanto és de 120 per any, dels quals la meitat són obres literàries (20 d'originals i 40 de traduïts), i la resta, llibres de text, informes, etc.

Són diverses les ràdios que emeten programes en esperanto. Pola Retradio, Ràdio Vaticana, Ràdio Havana Cuba i Ràdio Xina Internacional en són les més importants.

L'organització principal relacionada amb l'esperanto és UEA (Universala Esperanto-Asocio), que el 2014 tenia 14.816 membres (sumats els membres individuals i els membres d'organitzacions nacionals associades). La UEA és associació consultiva de la UNESCO. Les assemblees generals de la UNESCO de Montevideo (1954) i de Sofia (1985) varen posar en relleu la bonesa de les accions de la UEA i la importància de l'esperanto per facilitar les relacions entre els pobles.

Durant el 2015, a *eventoj.hu*, 193 encontres d'esperantistes s'han anunciat fins al 4 d'octubre. El més important és el Congrés Universal, que s'organitza cada any i que enguany (2015) s'ha celebrat a Lilla del 25 de juliol a l'1 d'agost, amb un total de 2.068 congressistes vinguts de 80 països.

L'estructura que vetla per la llengua està formada per aquestes dues institucions: l'Akademio de Esperanto (AE des del 1905) i la Terminologia Esperanto-Centro (des de 1987). L'Akademio de Esperanto fa el paper d'autoritat lingüística: «L'Acadèmia de l'Esperanto és una institució lingüística independent, la tasca de la qual és conservar i protegir els principis fonamentals de la llengua esperanto i controlar-ne l'evolució» (article 1 dels estatuts de l'AE). Els estatuts també expliciten les tasques de l'AE: «L'acadèmia investiga totes les consultes lingüístiques que tenen a veure amb l'esperanto. És la responsable del diccionari de definicions de l'esperanto. També publica reculls terminològics, o revisa i aprova reculls d'aquest tipus quan són obra d'autors aliens. Revisa les obres que apareixen en esperanto i les critica des del punt de vista lingüístic. Premia els autors de les millors obres en esperanto. L'acadèmia defensa l'esperanto contra altres propostes de llengua internacional» (article 2).

Des del diccionari inclòs al *Fundamento de esperanto*, creat per Zamenhof el 1905, el diccionari oficial ha experimentat dotze modificacions. La darrera va ser el 2007. En total, 2.158 arrels lèxiques oficials s'han sumat a les 2.768 originals, de manera que el total d'arrels permeses en esperanto és de 4.953. Com cal suposar, l'esperanto té moltes més paraules. El diccionari oficial, però, no és de paraules, sinó d'arrels combinables amb altres arrels i amb prefixos, sufixos i morfemes flexius. El *Plena ilustrita vortaro de esperanto* (que no és obra de l'Acadèmia) conté 46.890 unitats lèxiques en l'edició del 2002.

Val a dir que el diccionari inicial inclòs al *Fundamento de esperanto* (1905) duia traduccions a cinc llengües: francès, anglès, alemany, rus i polonès. Algunes de les llistes d'arrels afegides posteriorment inclouen diverses combinacions d'aquestes llengües i de quatre més: l'italià, l'espanyol, el portuguès i el català, i en cap altra. Així, doncs, històricament i oficialment, l'Akademio de Esperanto ha treballat només en nou llengües naturals, una de les quals és el català. Això va

ocórrer amb la quarta llista, elaborada el 1929, i que va incorporar cent divuit noves arrels al diccionari.

En esperanto hi ha, doncs, diccionari oficial, però també diccionari de freqüències, diccionari invers, molts de reculls terminològics i diccionaris bilingües, autoritat lingüística i centre de terminologia. També existeix un corpus lingüístic important, com el *Tekstaro de Esperanto*.

Certament, l'esperanto és l'única llengua artificial que ha experimentat un procés de naturalització, no només perquè és llengua primera d'alguns centenars de nadius, sinó perquè fins i tot quan hom la parla com a segona llengua, es poden observar comportaments propis de les llengües naturals. Manaris i altres (2006) varen observar que l'estadística de l'ús dels mots en esperanto no permet distingir la llengua de les llengües naturals, a les quals és perfectament assimilable des d'aquest punt de vista. Dols (2015) ha observat evidències d'estandardització espontània contràries a les tendències de les llengües naturals dels parlants d'esperanto com a segona llengua. Avui dia l'esperanto ja no és (o no només és) una llengua que s'aprèn per facilitar la comprensió entre els pobles, sinó només (o també) una llengua que s'aprèn perquè té una literatura interessant o per conèixer altres parlants de la llengua o, simplement, com a exercici intel·lectual. En aquest sentit, no és diferent d'una altra llengua, o, si de cas, només ho és en una cosa: no és enlloc llengua de coneixement obligatori.

La relació entre els Països Catalans i l'esperanto va començar, com sabem, aquí mateix, a Ceret, el 1903. Tanmateix, la relació es va fer més gran i més íntima. Amb tota seguretat, el moment més important de la relació va ser el congrés d'esperanto que tingué lloc a Barcelona el 1909, just després de la Setmana Tràgica. És un fet prou conegut que Francesc Ferrer i Guàrdia fou detingut quan es disposava a assistir a aquest congrés. Cada dia durant el congrés, *La Publicidad* va publicar articles en esperanto. Zamenhof va rebre a Barcelona honors pràcticament de cap d'estat. Els congressistes varen homenatjar amb una ofrena floral el bust de Bonaventura Carles Aribau, no només com a iniciador de la Renaixença, sinó com a defensor de la necessitat d'una llengua internacional, cosa que havia fet en comentar a les propostes de Sinibald de Mas.² El postcongrés va tenir lloc a València.

Entre els intel·lectuals catalans que varen tenir relació amb l'esperanto, es compta Carles Riba, el primer premi de poesia del qual el rebé als Jocs Florals Internacionals de Barcelona de 1909 pel poema *Nu*, del qual no tenim més constància que el títol perquè el text es va perdre. També Andreu Nin, Joan Amades i Joan Mascaró Fornés varen tenir forta relació amb l'esperanto. Les dues figures més importants de l'esperantisme català han estat:

2. Vegeu CERDÀ SUBIRACHS i MARTÍNEZ-GIL (1996) sobre la proposta de llengua universal de Sinibald de Mas.

— Frederic Pujulà i Vallès (1877-1963), que va presidir el comitè organitzador del congrés de 1909 i va escriure la *Gramàtica rahonada de la llengua esperanto* (1906), i el primer diccionari esperanto-català (1908) i català-esperanto (1909). Va fer, a més, traduccions a l'esperanto i va escriure narracions i obres de teatre originals en aquesta llengua.

— Delfí Dalmau i Gener (1891-1965), que fou acadèmic de l'esperanto i hi va escriure sobre pedagogia i lingüística. N'és important la proposta sobre poliglòtisme passiu,³ que molts d'anys abans de les campanyes de normalització lingüística ja insistia en la necessitat de no abandonar la pròpia llengua en els contactes amb els parlants d'altres llengües.

En el camp de la literatura, destaca la feina de Jaume Grau Casas (1896-1950), no només com a poeta en esperanto, sinó com a coordinador de *Kataluna Antologio*, una antologia gegantina de texts literaris catalans, de Ramon Llull a Tomàs Garcés, que va donar a conèixer la nostra literatura als lectors de l'esperanto.

Actualment, altres autors catalans també són de gran importància en la literatura en esperanto, com Abel Montagut (1953), el poema èpic del qual, *Poemo de Utnoa*, ha rebut una enorme consideració, i també les seves traduccions, *Amkantoj*, d'Ausiàs March. També són importants els llibres en prosa (novel·les i contes) de Manuel de Seabra, com les novel·les *La tago kiam Jesuo perfidis Judason* i *Ĉu vi konas Blaise Cendrars?*. En lingüística destaca l'obra d'Hèctor Alòs i Font (1965) sobre l'esperanto, com els diccionaris esperanto-català (en col·laboració amb Jordi Carbonell i Pinyol) i el diccionari català-esperanto.

Els esperantistes dels Països Catalans han lluitat sempre pels drets lingüístics de tots els pobles, i especialment pels drets lingüístics dels catalanoparlants. Sobre això, citaré un fragment del Manifest de Praga (2008) que va rebre el suport de la KEA (Kataluna Esperanto-Asocio) i que encara avui apareix a la declaració de principis d'aquesta associació:

Afirmam que la política de comunicació i l'evolució, si no es basa en el respecte i el suport envers totes les llengües, condemna a mort la majoria de llengües del món. El nostre moviment està a favor de la diversitat lingüística.

Els congressos catalans d'esperanto s'han succeït des de 1910 i, si bé és cert que la majoria s'han celebrat al Principat, també n'hi ha hagut a la Catalunya del Nord, a Mallorca i al País Valencià. Com a defensors dels drets lingüístics, els esperantistes han estat perseguïts pels règims totalitaris. A Mallorca, com a altres llocs de l'Estat espanyol que patiren la repressió feixista des del començament de

3. Vegeu SOLÉ I CAMARDONS (2010) o, directament, DALMAU (1936).

la guerra, foren assassinats Joan Matas Soler, Josep Salom Nadal, Antoni Coll Sastre i Sebastià Crespí Valls, i altres esperantistes foren empresonats.⁴

En conclusió:

1) Els esperantistes dels Països Catalans sempre han defensat la igualtat lingüística, i per això han defensat els drets del català al seu territori.

2) Els esperantistes catalans han treballat per la difusió exterior de la literatura catalana.

3) L'esperanto avui dia és una llengua viva que experimenta un procés de naturalització.

4) L'esperanto també és patrimoni cultural dels Països Catalans.

5) La relació dels Països Catalans amb l'esperanto va començar a la Catalunya del Nord i es va escampar als altres territoris.

El 31 d'octubre del 2014, el govern de Polònia va acceptar la petició del parlament del país d'incloure l'esperanto dins l'inventari del patrimoni cultural no material del país. Però l'esperanto no pertany només al país on es va crear. Pertany a la humanitat i, en concret i per raons històriques relacionades amb la lluita pels drets lingüístics, fa part també del patrimoni cultural dels Països Catalans. Avui i aquí, justament a Ceret, em permet de demanar-vos, estimats col·legues, un pensament sobre això, i, eventualment, un gest de reconeixement envers aquests aliats nostres.

NICOLAU DOLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de les Illes Balears

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ABEYÀ, Bet (2010). «Joan Mascaró: entre Orient i Occident». A: POBLET I FEIJOO, Francesc; ALÒS I FONT, Hèctor. *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio, p. 203-209.

CERDÀ SUBIRACHS, Jordi; MARTÍNEZ-GIL, Víctor (1996). «L'utopisme lingüístic a la Catalunya de la Il·lustració i del primer Romanticisme». *Els Marges*, núm. 55, p. 29-49.

CORTIJO, Dani (2010). «Joan Amades i l'esperanto». A: POBLET I FEIJOO, Francesc; ALÒS I FONT, Hèctor. *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio, p. 177-190.

DALMAU, Delfí (1936). *Poliglotisme passiu*. Barcelona: Publicacions de La Revista.

DEVEDZIC, Vladan (2006). *IATED International Conference on Artificial Intelligence and Applications*. Innsbruck: IATED/ACTA Press.

4. Xavier MARGAIS (2002, 2010).

- DOLS, Nicolau (2015). «Diversity, competence and standardisation in Esperanto: hints and questions». A: KOUTNY, Ilona; NOWAK, Piotr (ed.). *Język, Komunikacja, Informacja*. Poznan: Wydawnictwo Rys.
- HAARMANN, Harald (2002). *Sprachen-Almanach. Zahlen und Fakten zu allen Sprachen der Welt*. Frankfurt; Nova York: Campus.
- KOUTNY, Ilona; NOWAK, Piotr (ed.) (2015). *Język, Komunikacja, Informacja*. Poznan: Wydawnictwo Rys.
- LINDSTED, Jouko (1996). «Uusi arvio esperanton puhujien määrästä» [«Nou càlcul del nombre de parlants d'esperanto»]. *Esperantolehti*, núm. 3, p. 7.
- MANARIS, Bill [*et al.*] (2006). «Investigating Esperanto's statistical proportions relative to other languages using neural networks and Zipf's law». A: DEVEDZIC, Vladan. *IAS-TED International Conference on Artificial Intelligence and Applications*. Innsbruck: IASTED/ACTA Press, p. 102-108.
- MARGAIS, Xavier (2002). *El moviment esperantista a Mallorca (1898-1938)*. Palma: Documenta Balear.
- (2010). «El moviment esperantista a Mallorca: una víctima més de la repressió franquista». A: POBLET I FEIJOO, Francesc; ALÒS I FONT, Hèctor. *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio, p. 159-167.
- POBLET I FEIJOO, Francesc; ALÒS I FONT, Hèctor (2010). *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio.
- PUIG, Gentil (2010). «Paul Berthelot (1882-1910). Un jove esperantista i anarquista de pas per Ceret els anys 1903-1907». *Vallespir*, núm. 6, p. 16-17.
- SIKOSEK, Ziko Marcus (2003). *Eo sen mitoj*. 2a ed. Anvers: Flandra Esperanto-Ligo.
- SOLÉ I CAMARDONS, Jordi (2010). «Delfí Dalmau: catalanisme, llibertadanisme i esperantisme». A: POBLET I FEIJOO, Francesc; ALÒS I FONT, Hèctor. *Història de l'esperanto als Països Catalans: Recull d'articles = Historio de Esperanto en la Kataluna Landaro: Artikolkolekto*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto / Kataluna Esperanto-Asocio, p. 191-196.